

pagina 432 [wiki] - [mt-db]

Zedekunde**Vijfde deel****Over het vermogen van het verstand
of over de menselijke vrijheid****Voorberigt**

Ik ga eindelijk over tot het *tweede deel der zedekunde*, hetwelk handelt *over de vrijheid of den weg, die tot de vrijheid voert*. Hier zal ik dus over *het vermogen der zede handelen*, aantoonende, wat de rede zelve op de hartstogten vermag, en eindelijk, wat *de vrijheid van den geest of de zaligheid* is; waaruit wij zien zullen, hoeveel voortreffelijker de wijze is dan de onkundige. Hoe en op welke wijs echter het verstand moet volmaakt worden, en eindelijk met welke kunst het ligchaam moet verzorgd worden om zijne taak goed te kunnen vervullen, behoort niet hier ter plaatse; want dit ziet op de *geneeskunst*, dat op de *redeneerkunst*. Hoe zal ik dus, gelijk gezegd is, alleen over het vermogen van den geest of de rede handelen, en voor alles aantoonen, hoe groot en hoedanig eene heerschappij deze over de hartstogten heeft, om ze te beperken en te besturen. Want dat wij geene volstreckte heerschappij over ons

aantal woorden: 177

pagina 433 [wiki] - [mt-db]

zelve hebben, hebben wij reeds boven bewezen. De *Stoicijnen* hebben echter gemeend, dat zij van onzen wil volstrekt afhankelijk zijn, en dat wij er volstrekt over kunnen heerschen. Evenwel zijn zij door de tegenspraak der ondervinding niet door hunne beginselen genoodzaakt te bekennen, dat er niet weinig oefening en ijver vereischt wordt om ze te beperken en te bestuderen. Hetgeen iemand door het voorbeeld van twee honden (als ik het mij goed herinner) namelijk van eenen huishond en eene jagthond, heeft pogen aan te toonen; daar hij namelijk door oefening eindelijk heeft kunnen bewerken, dat de huishond gewoon werd te jagen, de jagthond zich van het naloopen der hazen te onthouden. Deze meening wordt niet weinig door Cartesius begunstigd. Want hij stelde, dat de ziel of de geest vooral verbonden is met een zeker gedeelte der hersenen, met de zoogenaamde glans pinealis, door wier hulp de geest alle bewegingen, die in het ligchaam opgewekt worden, en de uitwendige lichamen waarneemt en welke de geest alleen daardoor dat hij wil, op verschillende wijs kan bewegen. Hij stelde, dat deze glans alzoo in het midden de hersenen is

aantal woorden: 186

pagina 434 [wiki] - [mt-db]

opgehangen, dat zij door de minste beweging der levensgeesten kan bewogen worden. Verder stelde hij, dat deze glans op zoovele verschillende wijzen in het midden der hersenen wordt opgehangen, als waar de levensgeesten daar tegen drukken, en dat daarenboven in haar zoovele sporen worden ingedrukt als de wijzen, waarop de verschillende uitwendige voorwerpen de levensgeesten zelve naar haar toe drijven; waardoor het gebeurt, dat indien die glans nadenkend door de wil van den geest, die haar op verschillende wijs beweegt, op deze of die wijs wordt opgehangen als zij eens opgehangen was door de op deze of die wijs bewogene levensgeesten, dat dan de glans zelve de levensgeesten zelve op dezelfde wijs zal voortdrijven en bepalen als zij te voren door eene gelijke wijs van ophanging der glans waren afgestooten geworden. Daarenboven stelde hij, dat elk wijsbesluit van den geest van nature vereenigd is met eene bepaalde beweging van de glans. Bij voorbeeld indien iemand een verwijderd voorwerp zien wil, dan zal deze wil bewerken, dat de oogappel verwijld wordt, maar indien hij alleen over het verwijden van den oogappel denkt, dan zal het niet baten den wil daartoe te hebben, dewijl de natuur de beweging der glans, welke dient, om de levensgeesten

aantal woorden: 203

pagina 435 [wiki] - [mt-db]

op eene voor het uitrekken of zamentrekken van den oogappel passende wijs naar den nervus opticus heen te drijven, niet verbonden heeft met den wil om dien uitterekken of zamentrekken; maar slechts met den wil om verwijderde of nabijzijnde voorwerpen te aanschouwen. Eindelijk stelde hij, dat, ofschoon elke beweging dezer glans van natuur met eene onzer gedachten van het begin onzes levens af verbonden schijnt te wezen, zij echter door gewoonte met andere kunnen verbonden worden, hetgeen hij tracht te bewijzen in zijne verhandeling *Over de hartstogten der ziel I. 50.*(1) Hieruit besloot hij, dat er geene ziel bestaat zóó zwak of zij kan, wanneer zij goed bestuurd wordt, eene volstreckte magt over hare hartstogten bekomen. Want deze zijn zooals zij door hem bepaald worden; waarnemingen, of gevoelsaandoeningen of bewegingen der ziel, welke bijzonder tot haar in betrekking gebragt worden en welke voortgebragt, bewaard en versterkt worden door eenige beweging der levensgeesten. Zie Cartes. *Over de hartstogten der ziel I. 27.* Daar wij echter met elk wilsbesluit als beweging der glans en bijgevolg ook der levensgeesten kunnen verbinden, zoo hangt ook de bepaling van den wil

(1) *Over de hartstogten der ziel* van Renatus des Cartes. Dit werk is door hem in het Fransch geschreven, doch ten behoeve der buitenlanders in het Latijn vertaald door H. D. M. Amsterdam 1656 4. Het bevat I. Over de hartstogten in het algemeen, en tevens, over de geheele menschelijke natuur II. Over het aantal en de volgorde der hartstogten en tevens over de zes voornaamste III. Over de bijzondere hartstogten.

aantal woorden: 258

pagina 436 [wiki] - [mt-db]

geheel van onze magt af. Indien wij dus onzen wil naar vaste en stevige oordeelvellingen, volgens welke wij de handelingen onzes levens besturen willen, bepalen, en de bewegingen der hartstogten, die wij hebben willen, met deze oordeelvellingen verbinden, dan zullen wij eene volstreckte heerschappij over onze hartstogten verkrijgen. Dit is het gevoelen van dien beroemden man (voor zoover ik uit zijn eigen woorden opmaak), hetwelk ik naauwelijks gelooven kon, dat door zulk een man was voortgebragt, indien het minder scherpzinnig geweest was. Ik kan mij waarlijk niet genoeg verwonderen, dat een wijsgeer, die vast besloten had niets af te leiden dan uit op zichzelf bekende beginselen, en niets te verzekeren dan wat hij helder en duidelijk inzag, en die zoo dikwijls de scholastiek berispt had, om dat zij door verborgene eigenschappen duistere dingen wilden verklaren, eene onderstelling aannam verborgener dan elke verborgene eigenschap. Wat, bid ik, verstaat hij onder vereeniging van geest en ligchaam? Welk helder en duidelijk begrip, zeg ik, heeft hij van gedachte naauw verbonden met eenig deeltje van de uitgebreidheid? Ik wilde waarlijk

aantal woorden: 176

pagina 437 [wiki] - [mt-db]

wel, dat hij deze verbintenis door hare naaste oorzaak verklaard had. Doch hij had den geest zoo verschillend van het ligchaam opgevat, dat hij noch van deze verbintenis, noch van den geest zelve eenige bijzondere oorzaak kon aanwijzen, maar noodig had tot de oorzaak van het heelal, dat is tot God, zijne toevlugt te nemen. Verder zou ik zeer gaarne weten: hoe vele trappen van beweging de geest aan die glans pinnealis kan veroorzaken, en met hoe grote kracht hij haar kan opgehangen houden? Want ik weet niet, of deze glans trager of sneller door den geest wordt rondgevoerd dan door de levensgeesten, en of de bewegingen der hartstogten, welke wij naauw met stevige oordeelvellingen verbonden hebben, niet van door ligchamelijke oorzaken daarvan weer konden gescheiden worden; waaruit zou volgen, dat, ofschoon de geest vast had voorgenomen de gevaren tegemoet te gaan, en met dit besluit de beweging der vermetelheid verbonden had, echter op het gezicht van het gevaar de glans zóó werd opgehangen, dat de geest slechts over vlugt kon denken. En voorwaar daar er geene verhouding van den wil tot de beweging bestaat, bestaat er ook geene vergelijking tusschen het vermogen of de krachten van den geest en

aantal woorden: 200

pagina 438 [wiki] - [mt-db]

die van het ligchaam; en bijgevolg kunnen ook de krachten van het laatste geenszins door die van den eersten bepaald worden. Voeg hierbij, dat deze glans ook niet alzo in het midden van de hersens gelegen gevonden wordt, dat zij zoo gemakkelijk en op zoo vele wijzen kan omgevoerd worden, en dat niet al de zenuwen tot aan de holligheden van de hersenen verlengd zijn. Eindelijk sla ik alles over, wat hij van den wil en zijne vrijheid beweert, daar ik meer dan voldoende heb aangetoond, dat dit valsch is. Daar dus het vermogen van den geest gelijk ik boven heb aangetoond, alleen door het verstand bepaald wordt, zullen wij de geneesmiddelen der hartstogten, welke ik geloof dat allen wel ondervinden, maar niet naauwkeurig waarnemen noch duidelijk zien, alleen door de kennis van den geest bepalen, en daaruit al datgene, wat tot zijne zaligheid behoort, afleiden.

Onmiddelijk klaarlijkerlijke waarheden.

I. Indien in hetzelfde wezen twee tegenstrijdige handelingen worden opgewekt, zal noodzakelijk óf in beiden,

aantal woorden: 164

pagina 439 [wiki] - [mt-db]

óf in ééne alleen eene verandering moeten plaats hebben, totdat zij ophouden tegenstrijdig te wezen.

II. Het vermogen van het uitwerksel wordt bepaald door het vermogen van zijne oorzaak, voorzoover zijne wezenheid door de wezenheid der oorzaak zelve verklaard of bepaald wordt. Deze onmiddellijke klaarlijkerlijke waarheid blijkt uit stell. 7 deel 3.

Stellingen.

Stelling I. Naarmate de gedachten en de denkbeelden der dingen in den geest geordend en aaneengeschakeld worden, juist zoo worden de aandoeningen des ligchaams of de beeldteningen der dingen in het ligchaam geordend en aaneengeschakeld.

Bewijs. De volgorde en de samenhang der denkbeelden is (volgens stell. 7 deel 2) dezelfde als de volgorde en de samenhang der dingen, en omgekeerd, de volgorde en de samenhang der dingen is (volgens bijst. 6 en 7 deel 2) de zelfde als de volgorde en de samenhang der denkbeelden. Zooals dus de volgorde en de samenhang der denkbeelden in de geest plaats heeft volgens de volgorde en aaneenschakeling van de aandoeningen des ligchaams (volgens stell. 18 deel 2), zoo heeft omgekeerd (volgens stell. 2 deel 3) de volgorde en verbindtenis

aantal woorden: 179

pagina 440 [wiki] - [mt-db]

van de aandoeningen des ligchaams plaats, maar dat de gedachten en de denkbeelden der dingen in den geest worden geordend en aaneengeschakeld; w.t.b.w.

Stelling II. Indien wij eene gemoedsaandoening of hartstogt van de gedachte aan eene uitwendige oorzaak afwenden en met andere gedachten verbinden, dan zal de liefde of haat jegens de uitwendige oorzaak, benevens de weifelingen, die uit deze hartstogten ontstaan, vernietigd worden.

Bewijs. Datgene toch, wat den vorm van de liefde of van den haat uitmaakt, is blijdschap of droefheid verbonden met het denkbeeld eener uitwendige oorzaak (volgens bep. 6 en 7 der hartstogtt.) Als dit dus is opgeheven, wordt de vorm van de liefde of den haat tevens opgeheven; en dus worden deze hartstogten, en die daaruit ontstaan, vernietigd; w.t.b.w.

Stelling III. De hartstogt, die een lijdende toestand is, houdt op een lijdende toestand te zijn, zoodra als wij daarvan een helder en duidelijk begrip vormen.

Bewijs. De hartstogt, die een lijdende toestand is, is een verward denkbeeld (volgens de algemeene bep. van den hartst.). Indien wij dus van den hartstogt zelve een helder en duidelijk denkbeeld vormen, dan zal dit denkbeeld van den hartstogt

aantal woorden: 188

pagina 441 [wiki] - [mt-db]

zelve, voorzoover die op den geest alleen wordt teruggebracht, alleen door de rede onderscheiden onderscheiden worden (volgens stell. 21 deel 2 met de aanm.); en dus (volgens stell. 3 deel 3) zal de hartstogt ophouden een lijdende toestand te zijn; w.t.b.w.

Bijstell. Dus is de hartstogt des te meer in onze magt en lijdt de geest daarvan des te minder, naarmate hij ons meer bekend is.

Stelling IV. Er is geene aandoening des ligchaams, waarvan wij niet eenig helder en duidelijk begrip kunnen vormen.

Bewijs. Wat aan alleen gemeen is, kan niet anders dan volledig opgevat worden (volgens stell. 38 deel 2). Dus is er (volgens stell. 12 en hulpst. 2 achter stell. 13 deel 2) geene aandoening des ligchaams, waarvan wij niet eenig helder en duidelijk begrip kunnen vormen.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat er geene aandoening bestaat, waarvan wij niet eenig helder en duidelijk begrip kunnen vormen. Een hartstogt toch is het denkbeeld van eene aandoening des ligchaams (volgens de algem. bep. des hartst.), dat daarom (volgens de vorige stell.) eenig helder en duidelijk begrip moet insluiten.

Aanmerking. Nademaal er niets bestaat, waaruit niet eenig gevolg voortvloeit (volgens stell. 36 deel 1), en alles, wat uit een denkbeeld, dat in

aantal woorden: 201

pagina 442 [wiki] - [mt-db]

ons volledig is, voortvloeit, helder en duidelijk begrijpen (volgens stell. 40 deel 2); zoo volgt hieruit, dat ieder de magt heeft, om zich en zijne hartstogten, indien niet volstrekt, dan ten minste gedeeltelijk helder en duidelijk te begrijpen, en dus te maken, dat hij er minder door lijdt. Dus moeten wij ons vooral daarop bevljtigen, dat wij iederen hartstogt, zooveel mogelijk helder en duidelijk leeren kennen, opdat alzoo de geest door den hartstogt bepaald worde, om dat te denken, wat hij helder en duidelijk waarneemt, en waarin hij geheel berust; en opdat alzoo de hartstogt zelve van de gedachte aan de uitwendige oorzaak afgescheiden en met ware gedachten verbonden wordt. Hierdoor zal het gebeuren, dat niet alleen liefde, haat enz. vernietigd worden (volgens stell. 2 van dit deel), maar dat ook de neigingen of begeerten, die uit zulk eenen hartstogt plegen te ontstaan, geen overmaat kunnen hebben (volgens stell. 61 deel 4). Want men moet vooral opmerken, dat het eene en dezelfde neiging is, waardoor men zoowel zegt, dat iemand handelt als dat hij lijdt. Wij hebben b.v. aangetoond, dat het met de menschelijke

aantal woorden: 184

pagina 443 [wiki] - [mt-db]

natuur zóó gesteld is, dat ieder de overigen volgens zijn inzicht wil doen leven (zie aanm. stell. 31 deel 3); welke neiging in een mens die niet door de rede geleid wordt, een lijdende toestand is, welke eierzucht genoemd wordt, en niet veel van trotschheid verschilt; en daarentegen in eenen mensch, die volgens het voorschrift der rede leeft, eene handeling of deugd is, welke vroomheid genoemd wordt. Zie aanm. 1 stell. 34 deel 4 en het tweede bewijs van dezelfde stell. En op deze wijs zijn alle neigingen of begeerten slechts in zooverre lijdende toestanden, als zij uit onvolledige denkbeelden ontstaan; en dezelve worden tot deugden gerekend, wanneer zij door volledige denkbeelden opgewekt of voortgebracht worden. Want alle begeerten, waardoor wij bepaald worden, om iets te verrigten, kunnen zoowel uit volledige als uit onvolledige denkbeelden ontstaan. Zie stell. 59 deel 4. En boven dit geneesmiddel der hartstogten (opdat ik wederkeere tot hetgeen, waarvan ik ben uitgegaan), hetgeen namelijk in hunne ware kennis bestaat, kan geen ander, voortreffelijker, dat van onze magt afhangt, uitgedacht worden, daar er geen ander vermogen van den geest bestaat behalve dat om te denken en volledige

aantal woorden: 190

pagina 444 [wiki] - [mt-db]

denkbeelden te vormen, gelijk wij boven (stell. 3 deel 3) hebben aangetoond.

Stelling V. De hartstogt jegens een ding, dat wij eenvoudig en niet als noodzakelijk noch als mogelijk noch als toevallig beschouwen, is, als het overige gelijk staat, de allergrootste.

Bewijs. De hartstogt jegens een ding, dat wij ons als vrij verbeelden, is grooter dan jegens een noodzakelijk (volgens stell. 49 deel 3), en dus nog grooter, dan jegens dat, hetwelk wij ons als mogelijk of toevallig verbeelden (volgens stell. 11 deel 4). Maar ons eenig ding als vrij te verbeelden kan niets anders zijn, dan dat wij ons het ding eenvoudig verbeelden, terwijl wij de oorzaken, waardoor het tot handelen bepaald was, niet weten (volgens hetgeen wij in aanm. stell. 35 deel 2 hebben aangetoond). Dus is de hartstogt jegens een ding, dat wij ons eenvoudig verbeelden, als het overige gelijk staat, grooter dan jegens een noodzakelijk, mogelijk of toevallig ding, en bij gevolg de grootste; w.t.b.w.

Stelling VI. Voorzoover de geest alle dingen als noodzakelijk begrijpt, inzooverre heeft hij grootere magt over de hartstogten en lijdt er minder van.

Bewijs. De geest begrijpt, dat alle dingen

aantal woorden: 189

pagina 445 [wiki] - [mt-db]

noodzakelijk zijn (volgens stell. 29 deel 1) en door eene oneindige aaneenschakeling van oorzaken bepaald worden om te bestaan en te handelen (volgens stell. 28 deel 1). En dus bewerkt hij (volgens de vor. stell.) in zooverre, dat hij van de hartstogten, die daaruit ontstaan, minder lijdt en (volgens stell. 48 deel 3) minder ten opzichte daarvan wordt aangedaan; w.t.b.w.

Aanmerking. Naarmate deze kennis, namelijk dat de dingen noodzakelijk zijn, meer ten opzichte van de enkele dingen, die wij ons duidelijker en levendiger verbeelden plaats heeft, is dit vermogen van den geest over de hartstogten grooter, hetgeen ook de ondervinding zelve getuigt. Want wij zien, dat de droefheid over eenig goed dat vergaan is, verzacht wordt, zoodra als hij, die het verloren heeft, inziet, dat dit goed op geenerlei wijs kon behouden worden. Zoo zien wij ook, dat niemand medelijden heeft met een kind, omdat het niet weet te spreken, te wandelen, te redeneren, en eindelijk omdat het zoovele jaren als zonder bewustzijn van zichzelf leeft. Maar indien de meesten als volwassenen, en de een of ander als kind geboren werd, dan zou ieder medelijden hebben met kinderen; dewijl hij dan de kindsheid zelve niet als een natuurlijk en noodzakelijk ding, maar als een gebrek of eenen misslag der natuur zou aanmerken. En van dezen aard zouden wij verscheidene andere

aantal woorden: 220

pagina 446 [wiki] - [mt-db]

dingen kunnen opmerken.

Stelling VII. De hartstogten, die uit de rede ontstaan of opgewekt worden, zijn, wanneer men den tijd in aanmerking neemt, magtiger dan die, welke op enkele dingen betrekking hebben, welke wij als afwezig beschouwen.

Bewijs. Wij beschouwen eenig ding niet als afwezig door den hartstogt, waarmede wij het ons verbeelden, maar daardoor, dat het ligchaam met eene andere aandoening wordt aangedaan, welke het bestaan van dat ding buitensluit (volgens stell. 17 deel 2). Daarom is een hartstogt, die op een ding, dat wij als afwezig beschouwen, betrekking heeft, niet van dien aard, dat hij de overige handelingen of het vermogen des menschen te boven gaat (zie hierover stell. 6 deel 4), maar is daarentegen van dien aard, dat hij door die aandoeningen, die het bestaan van zijne uitwendige oorzaak buitensluiten, op eenige wijs kan beteugeld worden (volgens stell. 9 deel 4). Maar een hartstogt, die uit de rede ontstaat, heeft noodzakelijk betrekking op de algemeene eigenschappen der dingen (zie de bep. der rede in aanm. 2 stell. 40 deel 2), welke wij steeds als tegenwoordig beschouwen (want er kan niets gevonden worden, dat haar tegenwoordig

aantal woorden: 188

pagina 447 [wiki] - [mt-db]

bestaan buitensluit), en welke wij ons steeds op dezelfde wijs verbeelden (volgens stell. 38 deel 2). Daarom blijft zulk een hartstogt steeds dezelfde, en dus zullen (volgens o.k.w. 1 van dit deel) de hartstogten, die daarmede in strijd zijn, en die door hunne uitwendige oorzaken niet gekoesterd worden, zich er meer en meer naar moeten schikken, totdat zij er niet langer tegen strijden, en inzonder is een hartstogt, die uit de rede ontstaat, magtiger; w.t.b.w.

Stelling VIII. Naarmate een hartstogt door meer zamenloopende oorzaken wordt opgewekt, des te grooter is hij.

Bewijs. Meer oorzaken te gelijk vermogen meer dan indien zij minder waren (volgens stell. 7 deel 3). Derhalve (volgens stell. 5 deel 4) naar mate eenige hartstogt door meer oorzaken te gelijk wordt opgewekt, des te sterker is hij; w.t.b.w.

Aanmerking. Deze stelling blijkt ook uit o.k.w. 2 van dit deel.

Stelling IX. Een hartstogt, die tot meerdere en verschillende oorzaken wordt teruggebracht, welke de geest te gelijk met den hartstogt beschouwt, is minder nadeelig, en wij lijden er minder door, en worden jegens elke oorzaak minder aangedaan, dan een andere even groote hartstogt, die tot slechts één of tot

aantal woorden: 191

pagina 448 [wiki] - [mt-db]

minder oorzaken wordt teruggebracht.

Bewijs. Een hartstogt is slechts inzonderre kwaad of schadelijk, als de geest daardoor verhinderd wordt, om te kunnen denken (volgens stell. 26 en 27 deel 4). Die hartstogt derhalve, waardoor de geest wordt bepaald, om meer voorwerpen te gelijk te beschouwen, is minder nadelig, dan een andere even groote hartstogt, die den geest alleen door de kracht van één of meer voorwerpen alzoo in beschouwing vast houdt, dat hij over andere niet kan denken; wat het eerste was. Daar verder de wezenheid van den geest, dat is (volgens stell. 7 deel 3) zijn vermogen, alleen in het denken bestaat (volgens stell. 11 deel 3); zoo lijdt de geest door eenen hartstogt, waardoor hij bepaald wordt, om meer dingen te beschouwen, minder, dan door eenen anderen even grooten hartstogt, die den geest bij het beschouwen van één of minder voorwerpen bezig houdt; wat het tweede was. Verder is deze hartstogt (volgens stell. 48 deel 3), naarmate hij op meer uitwendige oorzaken betrekking heeft, ook jegens elke geringere; w.t.b.w.

Stelling X. Zoolang als wij niet aangetast worden door hartstogten, welke met onze natuur niet in strijd zijn, hebben wij de magt om de aandoeningen des ligchaams volgens de volgorde des verstands te schikken en aaneen te schakelen.

aantal woorden: 209

pagina 449 [wiki] - [mt-db]

Bewijs. De hartstogten, die met onze natuur strijdig zijn, dat is (volgens stell. 30 deel 4) die kwaad zijn, zijn inzonderre kwaad als zij beletten, dat de geest begrijpt (volgens stell. 27 deel 4). Zoolang als wij dus door hartstogten, die met onze natuur in strijd zijn, niet aangetast worden, wordt het vermogen van den geest, waardoor hij de dingen tracht te begrijpen (volgens stell. 26 deel 4) niet belemmerd. Zoolang heeft hij dus de magt, om heldere en duidelijke denkbeelden te vormen en ze uit elkander af te leiden (zie aanm. 2 stell. 40 en aanm. stell. 47 deel 2) en bijgevolg (volgens stell. 1 van dit deel) hebben wij zoolang de magt om de aandoeningen des ligchaams volgens de volgorde des verstands te schikken en aaneenteschakelen; w.t.b.w.

Aanmerking. Door dit vermogen om de aandoeningen des ligchaams behoorlijk te rangschikken en aaneenteschakelen kunnen wij bewerken, dat wij niet gemakkelijk door kwade hartstogten aangedaan worden. Want er wordt (volgens stell. 7 van dit deel) grooter kracht vereischt om overeenkomstig met de volgorde des verstands geschikte en aaneengeschakelde hartstogten te bedwingen dan onbepaalde en zwevende. Het beste dus, dat wij doen kunnen,

aantal woorden: 191

pagina 450 [wiki] - [mt-db]

zoolang wij geene volmaakte kennis van onze hartstogten hebben, is eenen goeden levensregel of vaste beginselen van leven te denken en in het geheugen te prenten, en die op de bijzondere dingen, die ons in het leven dikwijls ontmoeten, aanhoudend toe te passen, opdat alzoo onze verbeelding daardoor ruim aangedaan worde, en zij steeds voor ons bij de hand zijn. Wij hebben b.v. onder de levensvoorschriften gesteld (zie stell. 46 deel 4 met de aanm.) dat haat door liefde en edelmoedigheid moet overwonnen, niet door wederkeerigen haat vergolden worden. Om echter dit voorschrift der rede steeds bij de hand te hebben, wanneer het noodig is, moeten de gewone beleedigingen der menschen bedacht en dikwijls bepeinsd worden, en tevens hoe men die het best door edelmoedigheid kan afweren. Zoo toch zullen wij de beeldtenis der beleediging met de verbeelding van dit leerstuk verbinden, en het zal (volgens stell. 18 deel 2) ons altijd bij de hand wezen, wanneer ons onregt wordt aangedaan. Bijaldien wij ook de gedachte aan ons waarachtig belang in gereedheid hebben, en ook die van het goed, dat uit wederkerige vriendschap en gemeenschappelijke zamenleving volgt, en daarenboven, dat uit de goede manier van leven

aantal woorden: 196

pagina 451 [wiki] - [mt-db]

de grootste tevredenheid van geest ontstaat (volgens stell. 52 deel 4), en dat de menschen, zoowel als de overige dingen volgens de noodzakelijkheid der natuur handelen: dan zal de beleediging of de haat, welke daaruit gewoonlijk ontstaat, het kleinste gedeelte van onze verbeelding innemen en gemakkelijk overwonnen worden; of indien de toorn, welke uit zeer groote beleedigingen pleegt te ontstaan, niet zoo gemakkelijk overwonnen wordt, zal die toch, al is het niet zonder weifeling in veel korter tijdsverloop overwonnen worden dan indien wij dit niet alzoo te voren overdacht hadden, zooals blijkt uit stell. 6, 7, 8 van dit deel. Over de manhaftigheid tot het afleggen van vrees moet evenzoo gedacht worden; men moet namelijk de gewone gevaren des levens optellen en zich dikwijls verbeelden, en hoe zij door tegenwoordigheid van geest en moed het best afgeweerd kunnen worden. Doch men moet opmerken, dat wij bij het rangschikken onzer gedachten en verbeeldingen (volgens bijst. stell. 63 deel 4 en stell. 59 deel 3) steeds moeten letten op datgene, wat in elk ding goed is, opdat wij aldus steeds door den hartstogt van blijdschap tot handelen bepaald worden. Bij voorbeeld, indien iemand ziet, dat hij den roem te veel najaagt, dan denke hij over het goed gebruik daarvan, en waartoe hij moet

aantal woorden: 211

pagina 452 [wiki] - [mt-db]

nagejaagd worden, en door welke middelen men hem verwerven kan; maar niet over zijn misbruik en zijne ijdelheid en de onstandvastigheid der menschen of andere dergelijke dingen, waarover niemand denkt dan uit verdrietigheid van ziel. Want door zulke gedachten bedroeven de eierzuchtigen zich het meest, wanneer zij wanhopen aan het verkrijgen der eer, waarnaar zij jagen; en terwijl zij hunnen toorn uitbraken, willen zij voor wijs doorgaan. Daarom is het zeker, dat zij het meest naar roem begerig zijn, die het meest over zijn misbruik en over 's werelds ijdelheid roepen. En dit is niet alleen aan de eierzuchtigen eigen, maar aan allen gemeen, wien de fortuin ongunstig is, en die zwak van geest zijn. Want ook een gierige arme houdt niet op over het misbruik van het geld en over de ondeugden der rijken te spreken; waardoor hij niets anders te weeg brengt, dan dat hij zichzelf bedroeft en aan anderen toont, dat hij niet slechts zijne eigene armoede maar ook den rijkdom van anderen met ontevredenheid draagt. Zoo denken ook zij, die slecht door hunne beminden ontvangen zijn, over niets anders dan over de onstandvastigheid en bedrieglijkheid der vrouwen,

aantal woorden: 191

pagina 453 [wiki] - [mt-db]

en hare overige afgezaagde ondeugden, die zij alle dadelijk vergeten, zoodra zij door hunne beminde weder worden opgenomen. Die dus zijne hartstogten en neigingen alleen door liefde voor vrijheid tracht te besturen, zal, zooveel als hij kan, zijn best doen, om de deugden en hare oorzaken te leeren kennen, en zijne ziel met de blijdschap die uit hare ware kennis voorkomt te vervullen; maar volstrekt niet om de ondeugden der menschen te beschouwen, de menschen te beschimpen, en zich over eene valsche schijn van vrijheid te verblijden. En die dit naauwkeurig heeft waargenomen (want het is ook niet moeilijk) en het uitoefent, hij zal waarschijnlijk in korten tijd zijne daden meestal volgens het bevel der rede kunnen besturen.

Stelling XI. Naarmate een beeld op meer dingen betrekking heeft, is het menigvuldiger of heeft meermalen kracht, en vervult den geest meer.

Bewijs. Want naarmate een beeld of een hartstogt op meer dingen betrekking heeft, bestaan er meer oorzaken, waardoor het kan opgewekt en gekoesterd worden, welke de geest alleen (volgens de onderstelling) naar aanleiding van den hartstogt zelve te gelijk beschouwt. En dus is een hartstogt daardoor des te menigvuldiger of heeft meermalen kracht, en (volgens stell. 8 van dit deel) vervult hij den geest meer; w.t.b.w.

aantal woorden: 206

pagina 454 [wiki] - [mt-db]

Stelling XII. De beeldtenissen der dingen worden gemakkelijker verbonden met beeldtenissen, die betrekking hebben op dingen, welke wij helder en duidelijk begrijpen, dan met andere.

Bewijs. De dingen, die wij helder en duidelijk begrijpen, zijn óf de gemeenschappelijke eigenschappen der dingen, óf wat daaruit wordt afgeleid (zie de bepaling der rede in aam. 2 stell. 40 deel 2), en dus worden zij (volgens de vorige stell.) meermalen in ons opgewekt. Het kan dus gemakkelijk gebeuren, dat wij andere dingen tegelijk met deze dan met andere beschouwen, en bij gevolg (volgens stell. 18 deel 2) dat zij gemakkelijker met deze dan met andere verbonden worden; w.t.b.w.

Stelling XIII. Naarmate eene beeldtenis met meer andere verbonden wordt, is zij meermalen van kracht.

Bewijs. Want naarmate eene beeldtenis met meer andere verbonden is, des te meer oorzaken bestaan er (volgens stell. 18 deel 2), waardoor zij kan opgewekt worden; w.t.b.w.

Stelling XIV. De geest kan bewerken, dat alle aandoeningen des ligchaams of beeldtenissen der dingen tot het denkbeeld van God worden teruggebracht.

Bewijs. Er is geene aandoening des ligchaams,

aantal woorden: 176

pagina 455 [wiki] - [mt-db]

waarvan de geest niet eenig helder en duidelijk begrip kan vormen (volgens stell. 4 van dit deel). Dus kan hij maken (volgens stell.15 deel 1) dat zij allen tot het denkbeeld van God worden teruggebracht.

Stelling XV. Die zich en zijne hartstogten helder en duidelijk begrijpt, bemint God, en des te meer, naar mate hij zich en zijne hartstogten meer begrijpt.

Bewijs. Die zich en zijne hartstogten helder en duidelijk begrijpt, verblijdt zich (volgens stell. 53 deel 3), en dat wel verbonden met het denkbeeld van God (volgens de vorige stell.). En dus (volgens bep. 6 der hartstogtt.) bemint hij God, en (om dezelfde reden) des te meer, naarmate hij zich en zijne hartstogten meer begrijpt; w.t.b.w.

Stelling XVI. Deze liefde jegens God moet den geest het meest innemen.

Bewijs. Deze liefde toch is verbonden met alle aandoeningen des ligchaams (volgens stell. 14 van dit deel) door welke allen zij wordt gekoesterd (volgens stell. 15 van dit deel). En dus (volgens stel. 11 van dit deel) moet zij den geest het meest innemen; w.t.b.w.

Stelling XVII. God is verstoken van lijdende toestanden, en wordt door geen hartstogt van blijdschap of droefheid aangedaan.

Bewijs. Alle denkbeelden zijn, voorzoover zij

aantal woorden: 198

pagina 456 [wiki] - [mt-db]

op God betrekking hebben, waar (volgens stell. 32 deel 2), dat is (volgens bep. 4 deel 2) volledig; en dus (volgens de algem. bep. der hartstt.) is God verstoken van lijdende toestanden. Verder kan God noch tot eene grootere noch tot eene kleinere volkomenheid overgaan (volgens bijst. 2 stell. 20 deel 1): en dus (volgens bep. 2 en 3 der hartstogtt.) wordt hij door geen hartstogt van blijdschap of droefheid aangedaan; w.t.b.w.

Bijstelling. God bemint of haat eigenlijk niemand. Want God wordt (volgens de vor. stell.) door geen hartstogt van blijdschap of droefheid aangedaan, en bij gevolg (volgens bep. 6 en 7 der hartstt) bemint of haat hij ook niemand.

Stelling XVIII. Niemand kan God haten.

Bewijs. Het denkbeeld van God, dat in ons is, is volledig en volkomen (volgens stell. 46 en 47 deel 2). Voorzoover wij dus God beschouwen, in zooverre handelen wij (volgens stell. 3 deel 3), en bij gevolg (volgens stell. 5 deel 3) kan er geene droefheid bestaan verbonden met het denkbeeld van God, dat is (volgens bep. 7 der hartstt) niemand kan God haten; w.t.b.w.

Bijstelling. De liefde jegens God kan niet in haat veranderd worden.

Aanmerking. Maar men kan tegenwerpen, dat, terwijl wij God als de oorzaak van alle dingen begrijpen, wij juist daardoor God als de oorzaak der droefheid

aantal woorden: 217

pagina 457 [wiki] - [mt-db]

beschouwen. Doch hierop antwoord ik, dat voorzoover wij de oorzaken der droefheid begrijpen, zij inzooverre (volgens stell. 3 van dit deel) zelve ophoudt een lijdende toestand te zijn, dat is (volgens stell. 59 deel 3) inzooverre houdt zij op droefheid te zijn; en dus voorzoover wij begrijpen, dat God de oorzaak is der droefheid, inzooverre verblijden wij ons.

Stelling XIX. Die God liefheeft, kan niet zoeken te bewerken, dat God hem wederkerig liefheeft.

Bewijs. Indien iemand dit zocht te bewerken, dan zou hij dus (volgens bijst. stell. 17 van dit deel) begeeren, dat God, dien hij liefheeft, geen God was en bijgevolg (volgens stell. 19 deel 3) zou hij begeeren bedroefd te worden; hetgeen (volgens stell. 28 deel 3) ongerijmd is. Derhalve die God liefheeft enz; w.t.b.w.

Stelling XX. Deze liefde jegens God kan noch door den hartstogt van afgunst, noch door dien van jaloerschheid bezoedeld worden; maar wordt des te meer gekoesterd, naar mate wij ons meer menschen als door denzelfden band van liefde met God verbonden voorstellen.

Bewijs. Deze liefde jegens God is het hoogste goed, dat wij volgens het voorschrift der

aantal woorden: 184

pagina 458 [wiki] - [mt-db]

rede kunnen najagen (volgens stell. 28 deel 4), en het is aan alle menschen gemeen (volgens stell. 36 deel 4), en wij wenschen, dat allen er zich over mogen verblijden (volgens stell. 37 deel 4). Dus kan zij ook (volgens bep. 23 der hartstt.) door den hartstogt van den afgunst niet bezoedeld worden, noch ook (volgens stell. 18 van dit deel en de bep. van de jaloerschheid, in aanm. stell. 35 deel 3) door den hartstogt des jaloerschheid; maar daarentegen moet zij (volgens stell. 31 deel 3) des te meer aangekweekt worden, naarmate wij ons verbeelden, dat meer menschen er genot van hebben; w.t.b.w.

Aanmerking. Wij kunnen op deze zelfde wijs aantoonen, dat er geen hartstogt bestaat, die met deze liefde regelregt in strijd is, door welken deze liefde zelf zou kunnen vernietigd worden; en dus kunnen wij besluiten, dat deze liefde voor God de bestendigste is van alle hartstogten, en, voorzoover zij tot het ligchaam betrekking heeft, niet dan met het ligchaam zelf kan vernietigd worden. Van welke natuur zij echter is, voorzoover zij alleen op den geest betrekking heeft, zullen wij later zien. En hiermede heb ik al de geneesmiddelen der hartstogten, of alles, wat de geest op zich zelve beschouwd tegen de hartstogten vermag, zamengevat.

aantal woorden: 208

pagina 459 [wiki] - [mt-db]

Hieruit blijkt, dat de magt des geestes over de hartstogten bestaat 1. in de kennis zelve der hartstogten. Zie aanm. stell. 4 van die deel. 2. Daarin, dat hij de hartstogten van de gedachte eener uitwendige oorzaak, welke wij ons verward verbeelden, losmaakt. Zie stell. 2 met de aanm. en stell.4 van dit deel. 3. In den tijd, waarin de aandoeningen, die op dingen, welke wij begrijpen, betrekking hebben, die overtreffen, welke op dingen betrekking hebben, die wij verward of verminkt denken. Zie stell. 7 van dit deel. 4. In de menigte der oorzaken door welke de aandoeningen, die op de algemeene eigenschappen der dingen of op God betrekking hebben, gekoesterd worden. Zie stell. 9 en 11 van dit deel. 5. Eindelijk in de volgorde, waarin de geest zijne aandoeningen kan ordenen en aaneenschakelen. Zie aanmerk. stell. 10 en ook stell. 12, 13, 14 van dit deel. Doch opdat dit vermogen des geestes over de hartstogten beter begrepen worde, moet men vooral opmerken, dat de hartstogten door ons groot genoemd worden, wanneer wij den hartstogt van den eene mensch met dien van den anderen vergelijken, en zien, dat de een meer dan de ander door denzelfden hartstogt

aantal woorden: 197

pagina 460 [wiki] - [mt-db]

wordt aangetast, of wanneer wij de hartstogten van één en denzelfden mensch met elkander vergelijken, en bevinden, dat dezelfde door éénen hartstogt meer dan door eenen anderen aangedaan of bewogen wordt. Want (volgens stell. 5 deel 4) de kracht van elken hartstogt wordt bepaald door de magt eener uitwendige oorzaak met de onze vergeleken. Het vermogen echter van den geest wordt alleen door het denken bepaald; zijn onvermogen echter of lijden alleen door het gemis van kennis, dat is, zij wordt naar datgene, waardoor de denkbeelden onvolledig heeten, geschat. Hieruit volgt, dat die geest het meest lijdt, welks grootste deel door onvolledige denkbeelden gevormd wordt, zoodat hij meer door hetgeen hij lijdt dan door hetgeen hij doet onderkend wordt; en dat die daarentegen het meest handelt, welks grootste deel door volledige denkbeelden gevormd wordt, zoodat, al zijn in dezen even veel onvolledige denkbeelden als in genen, deze toch meer door die, welke aan de menschelijke deugd worden toegekend, dan door die, welke het menschelijk onvermogen aanwijzen, onderkend wordt. Verder moet aangemerkt worden, dat verdriet en ongeluk der ziel vooral ontstaat uit te groote liefde jegens een ding, dat

aantal woorden: 188

pagina 461 [wiki] - [mt-db]

aan vele wisselingen onderworpen is, en dat wij nimmer in onze magt kunnen hebben. Want niemand is over eenig ding, behalve hetgeen hij bemint, bekommerd of angstig, en beledigingen, vermoedens, vijandschappen enz. ontstaan niet dan door liefde jegens dingen, welke niemand in waarheid in zijne magt kan hebben. Hieruit begrijpen wij dus gemakkelijk, wat heldere en duidelijke kennis, en vooral die derde soort van kennis (zie hierover aanm. stell. 47 deel 2) welker grondslag de kennis van God zelve is, op de hartstogten vermag, die zij namelijk, voorzoover zij lijdende toestanden zijn, indien al niet geheel wegneemt (zie stell. 3 met aanm, stell. 4 van dit deel), toch het kleinste gedeelte van den geest laat uitmaken. Zie stell. 14 van dit deel. Verder verwekt zij liefde jegens een onveranderlijk en eeuwig ding (zie stell. 15 van dit deel), en dat wij waarlijk bezitten (zie stell. 45 deel 2), en daarom kan deze door geene gebreken, die in de gewone liefde zijn, bezoedeld maar steeds groter en grooter worden (volgens stell. 15 van dit deel), en het grootste deel van den geest innemen (volgens stell. 16 van dit deel) en met blijdschap aandoen. En hiermede heb

aantal woorden: 195

pagina 462 [wiki] - [mt-db]

ik alles, wat op het tegenwoordige leven ziet, voltooid. Want wat ik in het begin van deze aanmerking gezegd heb, dat ik met dit weinige al de geneesmiddelen der hartstogten heb omvat, zal ieder gemakkelijk kunnen inzien, die op hetgeen wij in deze aanmerking gezegd hebben, en tevens op de bepalingen van den geest en zijne hartstogten, en eindelijk op stell. 1 en 3 opmerkzaam is. Het is derhalve nu tijd, om tot datgene over te gaan, wat tot de voortdoring van den geest, zonder betrekking op het ligchaam, behoort.

Stelling XXI. De geest kan zich niets verbeelden, noch zich verleden dingen herinneren behalve zoolang het ligchaam voortduurt.

Bewijs. De geest drukt het werkelijke bestaan zijns ligchaams niet uit, en denkt ook de aandoeningen des ligchaams niet als werkelijk, behalve zoolang het ligchaam voortduurt (volgens bijst. stell. 8 deel 2), en bij gevolg (volgens stell. 26 deel 2) denkt hij geen ligchaam als werkelijk bestaande, behalve zoolang het ligchaam voortduurt. En dus kan hij zich niets verbeelden (zie de bep. der verbeelding in aanm. stell. 17 deel 2), noch zich de verledene dingen herinneren, behalve zoolang het ligchaam voortduurt (zie de bep. der herinnering in aanm. stell. 18 deel 2); w.t.b.w.

Stelling XXII. In God is echter noodzakelijk

aantal woorden: 208

pagina 463 [wiki] - [mt-db]

een denkbeeld, dat de wezenheid van dit en dat menschelijk ligchaam onder den vorm der eeuwigheid uitdrukt.

Bewijs. God is niet alleen de oorzaak van het bestaan van dit en dat menschelijk ligchaam, maar ook van zijne wezenheid (volgens stell. 25 deel 1), welke daarom noodzakelijk met behulp van de wezenheid Gods zelve moet gedacht worden (volgens o.k.w. 4 deel 1), en dat wel met eene eeuwig noodzakelijkheid (volgens stell. 16 deel 1), welk begrip in God noodzakelijk bestaan moet (volgens stell. 3 deel 2); w.t.b.w.

Stelling XXIII. De menschelijke geest kan met het ligchaam niet geheel vernietigd worden, maar er blijft iets van over dat eeuwig is.

Bewijs. In God is echter noodzakelijk een begrip of denkbeeld, dat de wezenheid van het menschelijke ligchaam uitdrukt (volgens de vor. stell.), hetwelk daarom noodzakelijk iets is, dat tot de wezenheid van den menschelijken geest behoort (volgens stell. 13 deel 2). Doch aan den menschelijken geest kennen wij geene voortdoring toe, die door den tijd kan bepaald worden, behalve voorzoover hij het werkelijke bestaan des ligchaams dat door voortdoring wordt geopenbaard en door tijd kan bepaald worden, uitdrukt, dat is (volgens bijst. stell. 8 deel 2) wij kennen aan hem geene voortdoring

aantal woorden: 200

pagina 464 [wiki] - [mt-db]

toe behalve zoolang het ligchaam voortduurt. Daar echter datgene, wat met eene eeuwig noodzakelijkheid door behulp van de wezenheid Gods gedacht wordt (volgens de vor. stell.) des niet te min iets is, zoo zal noodzakelijk dit iets, dat tot de wezenheid des geestes behoort, eeuwig zijn; w.t.b.w.

Aanmerking. Dit denkbeeld, dat de wezenheid des ligchaams onder den vorm der eeuwigheid uitdrukt, is, gelijk wij gezegd hebben, eene zekere wijs van denken, die tot de wezenheid van den geest behoort en die noodzakelijk eeuwig is. Het is echter niet mogelijk, dat wij ons herinneren dat wij vóór het ligchaam bestaan hebben, daar het onmogelijk is, dat hiervan in ons ligchaam eenige sporen gevonden worden, of dat de eeuwigheid door den tijd zou bepaald worden, of eenige verhouding tot de tijd zou hebben. Maar wij gevoelen en ondervinden des niettemin, dat wij eeuwig zijn. Want de geest voelt niet minder die dingen, welke hij denkt door ze te begrijpen, dan die, welke hij in het geheugen heeft. De oogen toch van den geest, waarmede hij de dingen ziet en waarneemt, zijn de bewijzen zelve. Ofschoon wij ons dus niet herinneren, dat wij vóór het ligchaam bestaan hebben, zoo gevoelen wij toch, dat onze geest, voorzoover hij de

aantal woorden: 205

pagina 465 [wiki] - [mt-db]

wezenheid des ligchaams onder den vorm der eeuwigheid insluit, eeuwig is, en dat dit zijn bestaan door geenen tijd bepaald en door geene voortdoring kan uitgedrukt worden. Onze geest kan dus slechts in zooverre gezegd worden voortteduren en kan zijne bestaan door eenen zekeren tijd bepaald worden, als hij het werkelijk bestaan des ligchaams insluit, en slechts inzooverre heeft hij het vermogen, om het bestaan der dingen door den tijd te bepalen, en ze onder voortdoring te denken.

Stelling XXIV. Naarmate wij de enkele dingen meer begrijpen, des te meer begrijpen wij God.

Bewijs. Dit blijkt uit bijst. stell. 25 deel 1.

Stelling XXI. De hoogste poging van den geest en zijne hoogste deugd is de dingen te begrijpen met de derde soort van kennis.

Bewijs. De derde soort van kennis gaat van een volledig denkbeeld van eenige eigenschappen Gods voort tot eene volledige kennis van de wezenheid der dingen (zie de bep. hiervan in aanm. 2 stell. 40 deel 2), en naar mate wij de dingen meer op deze wijs begrijpen, des te meer (volgens de vor. stell.) begrijpen wij

aantal woorden: 181

pagina 466 [wiki] - [mt-db]

God. En derhalve (volgens stell. 28 deel 4) is de hoogste deugd van den geest, dat is (volgens bep. 8 deel 4) het vermogen of de natuur van den geest, of (volgens stell. 7 deel 3) zijn hoogste poging de dingen volgens de derde soort van kennis te begrijpen.

Stelling XXVI. Naarmate de geest geschikter is om de dingen volgens de derde soort van kennis te begrijpen, des te meer begeert hij, de dingen volgens deze soort van kennis te begrijpen.

Bewijs. Dit blijkt. Want voorzoover wij denken, dat de geest geschikt is, om de dingen volgens deze soort van kennis te begrijpen, denken wij hem bepaald om de dingen volgens dezelfde soort van kennis te begrijpen, en bijgevolg (volgens bep. 1 der hartstt) naarmate de geest hiertoe geschikter is, begeert hij dit des te meer; w.t.b.w.

Stelling XXVII. Uit deze derde soort van kennis volgt de grootst mogelijke tevredenheid met zichzelf.

Bewijs. De grootste deugd van den geest is God te kennen (volgens stell. 28 deel 4), of de dingen met de derde soort van kennis te begrijpen (volgens stell. 25 van dit deel); welke deugd des te grooter is, naarmate de geest de dingen meer met deze soort van kennis kent (volgens

aantal woorden: 204

pagina 467 [wiki] - [mt-db]

stell. 24 van dit deel). Die dus de dingen met deze soort van kennis kent, gaat over tot de grootste menselijke volkomenheid, en bijgevolg (volgens bep. 2 der hartstt) wordt hij met de grootste blijdschap aangedaan, en dat wel (volgens stell. 43 deel 2) verbonden met het denkbeeld van zichzelf en zijne deugd; en dus (volgens bep. 25 der hartstt) volgt uit deze soort van kennis de grootst mogelijke tevredenheid met zichzelf; w.t.b.w.

Stelling XXVIII. De poging of begeerte, om de dingen met de derde soort van kennis te kennen, kan niet ontstaan uit de eerste maar wel uit de tweede soort van kennis.

Bewijs. Deze stelling blijkt van zelfs. Want alles wat wij helder en duidelijk begrijpen, begrijpen wij óf door zich zelf óf door iets anders, dat door zich zelf gedacht wordt; dat is, de denkbeelden, die in ons helder en duidelijk zijn, of die tot de derde soort van kennis worden teruggebracht (zie aanm. 2 stell. 40 deel 2) kunnen niet volgen uit verminkte en verwarde denkbeelden, die (volgens dezelfde aanm.) tot de eerste soort van kennis worden teruggebracht, maar wel uit volledige denkbeelden, of (volgens dezelfde aanm.) uit de tweede en derde soort van kennis.

aantal woorden: 199

pagina 468 [wiki] - [mt-db]

En derhalve (volgens bep. 1 der hartstt.) kan de begeerte, om de dingen met de derde soort van kennis te kennen, niet uit de eerste soort ontstaan; maar wel uit de tweede; w.t.b.w.

Stelling XXIX. Al wat de geest onder den vorm der eeuwigheid begrijpt, begrijpt hij niet daardoor, dat hij het tegenwoordige werkelijke bestaan des ligchaams denkt, maar daardoor, dat hij de wezenheid des ligchaams onder den vorm der eeuwigheid denkt.

Bewijs. Voorzoover de geest het tegenwoordige bestaan zijns ligchaams denkt, in zooverre denkt hij voortdoring, die door den tijd kan bepaald worden, en inzooverre alleen heeft hij de magt om de dingen met betrekking tot den tijd te denken (volgens stell. 21 van dit deel en stell. 26 deel 2). Maar de eeuwigheid kan door de voortdoring niet uitgedrukt worden (volgens bep. 8 deel 1 en de opheld.). Derhalve heeft de geest inzooverre de magt niet, om de dingen onder den vorm der eeuwigheid te denken; maar omdat het met de natuur der rede overeenkomt, de dingen onder den vorm der eeuwigheid te denken (volgens bijst. 2 stell. 44 deel 2), en het ook tot de natuur van den geest behoort, de wezenheid des ligchaams onder den vorm der eeuwigheid

aantal woorden: 202

pagina 469 [wiki] - [mt-db]

te denken (volgens stell. 23 van dit deel) en er behalve deze twee niets tot de wezenheid van den geest behoort (volgens stell. 13 deel 2); daarom behoort dit vermogen, om de dingen onder den vorm der eeuwigheid te denken niet tot den geest dan voorzoover hij de wezenheid des ligchaams onder den vorm der eeuwigheid denkt; w.t.b.w.

Aanmerking. De dingen worden op twee wijzen door ons als werkelijk gedacht, voorzoover wij denken, dat zij óf met betrekking tot eenen zekeren tijd en plaats bestaan, óf dat zij in God bevat worden, en uit de noodzakelijkheid der goddelijke natuur volgen. De dingen nu, die op deze tweede wijs als waar of werkelijk gedacht worden, denken wij onder den vorm der eeuwigheid, en hunne denkbeelden sluiten de eeuwige en oneindige wezenheid Gods in, gelijk wij stell. 45 deel 2 hebben aangetoond, waarvan ook de aanm. worde nagezien.

Stelling XXX. Voorzoover onze geest zich zelven en het ligchaam onder den vorm der eeuwigheid kent, in zooverre heeft hij noodzakelijk kennis van God, en weet, dat hij in God is en door middel van God gedacht wordt.

Bewijs. De eeuwigheid is de wezenheid

aantal woorden: 190

pagina 470 [wiki] - [mt-db]

Gods zelve, voorzoover deze het noodzakelijke bestaan insluit (volgens bep. 8 deel 1). De dingen dus onder den vorm der eeuwigheid te denken is de dingen te denken, voorzoover zij door middel van de wezenheid Gods als werkelijke wezens gedacht worden, of voorzoover zij door de wezenheid Gods het bestaan insluiten. Voorzoover dus onze geest zichzelf en het ligchaam onder den vorm der eeuwigheid denkt, inzooverre heeft hij noodzakelijk kennis van God, en weet hij enz. w.t.b.w.

Stelling XXXI. De derde soort van kennis hangt van den geest, als van hare werkelijke oorzaak af, voorzoover de geest zelf eeuwig is.

Bewijs. De geest denkt niets onder den vorm der eeuwigheid, behalve voorzoover hij de wezenheid zijns ligchaams onder den vorm der eeuwigheid denkt (volgens stell. 29 van dit deel), dat is (volgens stell. 21 en 23 van dit deel) behalve voorzoover hij eeuwig is. Derhalve (volgens de vorige stell.) voorzoover hij eeuwig is, heeft hij kennis van God, welke kennis noodzakelijk eeuwig is (volgens stell. 46 deel 2); en dus is de geest, voorzoover hij eeuwig is, geschikt om al die dingen te leeren

aantal woorden: 184

pagina 471 [wiki] - [mt-db]

kennen, welke uit deze gegevene kennis van God kunnen volgen (volgens stell. 4 deel 2), dat is, om de dingen door de derde soort van kennis te leeren kennen (zie de bep. daarvan in aanm. 2 stell. 40 deel 2), (...) van daarom de geest (volgens bep. (...) deel 3) voorzoover hij eeuwig is, de volledige of werkelijke oorzaak is; w.t.b.w.

Aanmerking. Naarmate ieder dus in deze derde soort van kennis meer uitmunt des te beter is hij van zich en van God bewust, dat is, des te volmaakter en vollediger is hij, hetgeen nog helderder uit het vervolg zal blijken. Doch hier moet opgemerkt worden, dat, ofschoon wij nu zeker zijn, dat de geest eeuwig is, voorzoover hij de dingen onder den vorm der eeuwigheid denkt, wij echter, opdat hetgeen wij willen aantonen gemakkelijker verklaard en beter begrepen zou worden, hem alsof hij nu begon te bestaan en de dingen onder den vorm der eeuwigheid te begrijpen zullen beschouwen, zoodat wij tot nou toe gedaan hebben; hetgeen wij zonder eenig gevaar mogen doen, zoo wij de zorg dragen niets te besluiten, behalve uit duidelijke grondstellingen.

aantal woorden: 186

pagina 472 [wiki] - [mt-db]

Stelling XXXII. Al wat wij volgens de derde soort van kennis begrijpen, daarover verheugen wij ons, en wel verbonden met het denkbeeld van God als oorzaak.

Bewijs. Uit deze soort van kennis ontstaat de grootst mogelijke tevredenheid van den geest, dat is (volgens bep. 25 der hartstt.) blijdschap, en wel verbonden met het denkbeeld van zichzelf (volgens stell. 27 van dit deel), en bijgevolg (volgens stell. 30 van dit deel) ook verbonden met het denkbeeld van God als oorzaak; w.t.b.w.

Bijstelling. Uit de derde soort van kennis ontstaat noodzakelijk *de verstandelijke liefde tot God*. Want uit deze soort van kennis ontstaat (volgens de vor. stell.) blijdschap verbonden met het denkbeeld van God als oorzaak, dat is (volgens bep. 6 der hartstt.) liefde jegens God, niet voorzoover wij hem ons als tegenwoordig verbeelden (volgens stell. 29 van dit deel), maar voorzoover wij begrijpen, dat God eeuwig is, en dit is hetgeen ik verstandelijke liefde jegens God noem.

Stelling XXXIII. De verstandelijke liefde jegens God, die uit de derde soort van

aantal woorden: 170

pagina 473 [wiki] - [mt-db]

kennis ontstaat, is eeuwig.

Bewijs. De derde soort van kennis toch (volgens stell. 31 van dit deel en o.k.w. 3 deel 1) is eeuwig; en dus (volgens dezelfde o.k.w. deel 1) is de liefde, die uit dezelve ontstaat, ook noodzakelijk eeuwig; w.t.b.w.

Aanmerking. Ofschoon deze liefde jegens God geen begin gehad heeft (volgens vor. stell.) zoo heeft zij toch al de volkomenheden der liefde, evenals of zij ontstaan was, zooals wij in de bijst. van de vorige stell. verdicht hebben. En hier is in 't geheel geen onderscheid, behalve dat de geest deze zelfde volkomenheden, die wij nu verdicht hebben, dat hem toevallen, eeuwig gehad heeft, en wel verbonden met het denkbeeld van God als eeuwige oorzaak. Bijaldien de blijdschap in de overgang tot eene grootere volkomenheid bestaat, dan moet zeker de zaligheid daarin bestaan, dat de geest met de volkomenheid zelve begaafd is.

Stelling XXXIV. De geest is slechts zolang het ligchaam duurt onderhevig aan de hartstogten, die tot de lijdende toestanden worden teruggebracht.

aantal woorden: 165

pagina 474 [wiki] - [mt-db]

Bewijs. De verbeelding is een denkbeeld, waardoor de geest een ding als tegenwoordig beschouwt (zie de bep. daarvan in aanm. stell. 51 deel 2), hetwelk echter meer den tegenwoordige toestand van het menselijke ligchaam, dan de natuur van een uitwendig ding aanwijst (volgens bijst. 2 stell. 16 deel 2). Dus is de verbeelding een hartstogt (volgens de algem. bep. der hartstt.), voorzoover zij den tegenwoordige toestand des ligchaams aanwijst; en dus (volgens stell. 21 van dit deel) is de geest slechts zoolang het ligchaam duurt onderhevig aan de hartstogten, die tot de lijdende toestanden gerekend worden; w.t.b.w.

Bijstell. Hieruit volgt, dat geene liefde behalve de verstandelijke liefde eeuwig is.

Aanm. Indien wij op de algemene denkwijze der menschen letten, dan zullen wij zien, dat zij wel van de eeuwigheid des geestes bewust zijn, maar dat zij die met de voortduring verwarren, welke zij gelooven, dat na den dood overblijft.

aantal woorden: 149

pagina 475 [wiki] - [mt-db]

Stelling XXXV. God bemint zichzelf met eene oneindige verstandelijke liefde.

Bewijs. God is volstrekt oneindig (volgens bep. 6 deel 1), dat is (volgens bep. 6 deel 2) de natuur van God bezit eene oneindige volkomenheid, en dat wel (volgens stell. 3 deel 2) verbonden met het denkbeeld van zichzelf, dat is (volgens stell. 1 en o.k.w. 1 deel 1) met het denkbeeld van zijne oorzaak, en dat is het, wat wij in bijst. stell. 32 van dit deel verstandelijke liefde genoemd hebben.

Stelling XXXVI. De verstandelijke liefde van den geest jegens God is de liefde Gods zelve, waarmede God zichzelf liefheeft, niet voorzoover hij oneindig is, maar voorzoover hij door de wezenheid van den menselijke geest, onder den vorm der eeuwigheid beschouwd kan verklaard worden, dat is, de verstandelijke liefde van den geest jegens God is een deel der oneindige liefde, waarmede God zichzelf liefheeft.

Bewijs. Deze liefde van den geest moet tot de handelingen van den geest teruggebracht worden (volgens bijst. stell.

aantal woorden: 163

pagina 476 [wiki] - [mt-db]

32 van dit deel en stell. 3 deel 3), en is dus eene handeling, waarbij de geest zichzelf beschouwt verbonden met het denkbeeld van God als oorzaak (volgens stell. 32 van dit deel en de bijst.), dat is (volgens bijst. stell. 25 deel 1 en bijst. stell. 11 deel 2) eene handeling, waarbij God, voorzoover hij door den menselijke geest kan uitgedrukt worden, zichzelf beschouwt, verbonden met het denkbeeld van zichzelf. En dus (volgens de vor. stell.) is deze liefde van den geest een deel van de oneindige liefde, waarmede God zichzelf liefheeft; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat God, voor zoover hij zichzelf liefheeft, de menschen liefheeft, en dus, dat de liefde Gods jegens de menschen en de verstandelijke liefde van den geest jegens God één en hetzelfde is.

Aanmerking. Hieruit begrijpen wij duidelijk, waarin ons behoud of onze zaligheid of vrijheid bestaat, namelijk in bestendige en eeuwige liefde jegens God, of in de liefde Gods jegens de menschen. En deze liefde of zaligheid wordt in de heilige schriften *heerlijkheid* genoemd(*); en niet ten onregte. Want hetzij deze liefde tot God of tot den geest wordt teruggebracht, zij kan

(*) Jes. VI.3. Ps. IX.6.CXIV.4. Joh. XI.40. Rom. III.23. Eph. I.17.18

aantal woorden: 200

pagina 477 [wiki] - [mt-db]

met regt tevredenheid met zichzelf, die in waarheid van roem of heerlijkheid (volgens bep. 25 en 30 der hartstt.) niet verschillend is, genoemd worden. Want voorzoover zij op God betrekking heeft is zij (volgens stell. 35 van dit deel) blijdschap (als dit woord nog mag gebruikt worden) verbonden met het denkbeeld van zichzelf, en evenzoo voorzoover zij tot den geest wordt teruggebracht (volgens stell. 27 van dit deel). Verder dewijl de wezenheid van onzen geest alleen in de kennis bestaat, waarvan God beginsel en grondslag is (volgens stell. 15 deel 1 en aanm. stell. 47 deel 2) zoo wordt daaruit voor ons duidelijk, hoe en op welke wijs onze geest volgens de wezenheid en het bestaan uit de goddelijke natuur volgt en aanhoudend van God afhangt, hetgeen ik hier heb meenen te moeten opmerken, om met dit voorbeeld aan te toonen, hoe voortreffelijk de kennis is der enkele dingen, welke ik de aanschouwelijke of die van de derde soort genoemd heb, (zie aanm. 2 stell. 40 deel 2) en hoeveel beter zij is dan de algemeene kennis, welke ik die van de tweede soort genoemd heb. Want ofschoon ik in het eerste deel in het algemeen heb aangetoond,

aantal woorden: 198

pagina 478 [wiki] - [mt-db]

dat alles (en bijgevolg ook de menselijke geest) naar wezenheid en bestaan van God afhangt; zoo treft echter dat bewijs, al is het wettig en boven twijfel verheven, onzen geest niet zóó, als wanneer dit zelfde uit de wezenheid zelve van ieder enkel ding, hetwelk wij zeggen, dat van God afhangt, besloten wordt.

Stelling XXXVII. Er bestaat niets in de natuur dat met deze verstandelijke liefde in strijd is, of dat ze zou kunnen wegnemen.

Bewijs. Deze verstandelijke liefde volgt noodzakelijk uit de natuur van den geest, voorzoover dezelve als eene eeuwige waarheid door middel van de natuur van God beschouwd wordt (volgens stell. 33 en 29 van dit deel). Indien er dus iets bestond, dat met deze liefde in strijd was, dan ware dit in strijd met de waarheid, en bijgevolg zou datgene, wat deze liefde kon wegnemen, maken, dat hetgeen waar was, valsch was; hetwelk (zooals van zelfs spreekt) ongerijmd is. Dus bestaat er niets in de natuur enz.; w.t.b.w.

Aanmerking. De o.k.w. van het vierde deel ziet op de enkele dingen, voorzoover zij met betrekking tot eenen bepaalden tijd en eene bepaalde plaats beschouwd worden, waaraan ik geloof dat niemand

aantal woorden: 193

pagina 479 [wiki] - [mt-db]

twijfelt.

Stelling XXXVIII. Naarmate de geest meer dingen door de tweede en derde soort van kennis begrijpt, lijdt hij zelf minder van de hartstogten, die slecht zijn, en vreest hij den dood minder.

Bewijs. De wezenheid van den geest bestaat in de kennis (volgens stell. 11 deel 2). Naar mate dus de geest meer dingen door de tweede en derde soort van kennis kent, blijft er een grooter deel van hem over (volgens stell. 29 en 23 van dit deel), en bijgevolg (volgens de voorg. stell.) wordt een grooter deel van hem niet getroffen door de hartstogten, die met onze natuur in strijd zijn, dat is (volgens stell. 30 deel 4) die kwaad zijn. Naarmate dus de geest meer dingen door de tweede en derde soort van kennis begrijpt, blijft een grooter deel van hem ongedeerd, en lijdt hij dus minder van de hartstogten enz.; w.t.b.w.

Aanmerking. Hieruit begrijpen wij wat ik in aanm. stell. 39 deel 4 heb aangevoerd en beloofd heb in dit deel te verklaren, namelijk, dat de dood

aantal woorden: 172

pagina 480 [wiki] - [mt-db]

des te minder nadelig is, naarmate de heldere en duidelijke kennis van den geest grooter is, en dus naarmate de geest God meer liefheeft. Daar verder (volgens stell. 27 van dit deel) uit de derde soort van kennis de grootst mogelijke tevredenheid ontstaat, zoo volgt daaruit, dat de menschenlijke geest van zulk eene natuur kan wezen, dat hetgeen wij aangetoond hebben, dat er van vergaat (volgens stell. 21 van dit deel) in vergelijking van hetgeen er van overblijft van geen belang is. Doch hierover weldra uitvoeriger.

Stelling XXXIX. Die een ligchaam heeft, dat tot zeer vele dingen geschikt is heeft eene geest, waarvan het grootste deel eeuwig is.

Bewijs. Die een ligchaam heeft, dat geschikt is, om zeer veel te verrigten, wordt zeer weinig beheerscht door hartstogten, die kwaad zijn, (volgens stell. 38 deel 4) dat is (volgens stell. 30 deel 4) door hartstogten, die met onze natuur in strijd zijn. Derhalve heeft hij (volgens stell. 10 van dit deel) de

aantal woorden: 161

pagina 481 [wiki] - [mt-db]

magt om de aandoeningen des ligchaams te schikken en aaneen te schakelen volgens de volgorde van het verstand, en bijgevolg om te maken (volgens stell. 14 van dit deel) dat alle aandoeningen des ligchaams tot het denkbeeld van God worden teruggebragt, waardoor geschieden zal (volgens stell. 15 van dit deel) dat hij aangedaan wordt met liefde jegens God, die (volgens stell. 16 van dit deel) het grootste gedeelte van den geest moet innemen of daarstellen; en dus (volgens stell. 33 van dit deel) heeft hij eenen geest, waarvan het grootste deel eeuwig is; w.t.b.w.

Aanmerking. Omdat de menschenlijke lichamen tot zeer vele dingen geschikt zijn, is er geen twijfel, of zij kunnen van zulk eene natuur wezen, dat zij op geesten betrekking hebben, die groote kennis hebben van God en van zich zelven, en waarvan het grootste of voornaamste deel eeuwig is, en die

aantal woorden: 144

pagina 482 [wiki] - [mt-db]

aldus den dood naauwelijks vreezen. Doch opdat dit duidelijk begrepen worde, moeten wij hier opmerken, dat wij in aanhoudende afwisseling leven, en naarmate wij in beter of in slechter veranderen, *gelukkig* of *ongelukkig* genoemd worden. Want die van zuigeling of kind in een lijk overgaat wordt ongelukkig genoemd, en daarentegen wordt het aan geluk toegekend, dat wij onzen geheelen levensloop met eenen gezonden geest in een gezond ligchaam hebben kunnen doorbrengen. En in waarheid hij, die een ligchaam heeft als een zuigeling of een kind, dat tot zeer weinig geschikt is, en grootelijks van uitwendige oorzaken afhangt, heeft eenen geest, die op zichzelf beschouwd bijna niet bewust is noch van zichzelf noch van God, noch van de dingen. In dit leven trachten wij dus vooral, dat het ligchaam des kindsheid in een ander, voorzooveel zijne natuur toelaat en daarvoor voordeelig is, veranderd worde, dat tot zeer veel geschikt is, en op eenen geest betrekking heeft, die van zich zelven en God en de dingen zeer veel

aantal woorden: 166

pagina 483 [wiki] - [mt-db]

bewust is; zoodat alzo alles, wat tot zijn geheugen of zijne verbeelding betrekking heeft, met het verstand vergeleken nauwelijks van eenig belang is, gelijk ik reeds in de vorige aanm. gezegd heb.

Stelling XL. Naarmate eenig ding meer volkomenheid heeft, handelt het meer en lijdt het minder, en omgekeerd, naar mate het meer handelt des te volkomener is het.

Bewijs. Naarmate eenig ding volkomener is, heeft het des te meer werkelijkheid (volgens bep. 6 deel 2), en bijgevolg (volgens stell. 3 deel 3 met de aanm.) handelt het meer en lijdt het minder; welk bewijs in omgekeerde volgorde eveneens voortgaat; waaruit volgt, dat een ding daarentegen des te volmakter is, naar mate het meer handelt; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat het deel van den geest, hetwelk overblijft van welke groote het zij, volkomener is dan het overige. Want het eeuwige deel van den geest (volgens stell. 23 en 29 van dit deel) is het verstand, waardoor alleen wij gezegd worden

aantal woorden: 160

pagina 484 [wiki] - [mt-db]

te handelen (volgens stell. 3 deel 3); datgene daarentegen, hetwelk wij aangetoond hebben, dat vergaat, is de verbeelding zelve (volgens stell. 21 van dit deel) door welke alleen wij gezegd worden te lijden (volgens stell. 3 deel 3 en de algem. bep. der hartst.). Derhalve is het eerste (volgens de vorige stelling), van welke grootte het ook zij, volkomener dan het laatste; w.t.b.w.

Aanmerking. Dit is het, wat ik besloten had over den geest, voorzoover hij zonder betrekking tot het bestaan des ligchaams beschouwd wordt, aan te toonen. Hieruit en tevens uit stell. 21 deel 1 en andere blijkt, dat onze geest, voorzoover hij begrijpt, eene eeuwige wijziging van het denken is, die door eene andere eeuwige wijziging bepaald wordt, en deze wederom door eene andere, en zoo in het oneindige; zoodat allen tezamen het eeuwige en oneindige verstand van God daarstellen.

Stelling XLI. Al weten wij niet, dat onze geest eeuwig is, toch zouden wij de vroomheid

aantal woorden: 158

pagina 485 [wiki] - [mt-db]

en de godsdienst en in 't algemeen alles, wat wij in het vierde deel hebben aangetoond, die tot de manhaftigheid en edelmoedigheid behoort, voor het voornaamste houden.

Bewijs. De eerste en eenige grondslag van de deugd of van de goede levenswijs is (volgens bijst. stell. 22 en stell. 24 deel 4) zijn eigen voordeel te zoeken. Om echter te bepalen, wat de rede (...) dat goed is, hebben wij geen gebruik gemaakt van de eeuwigheid van den geest, welke wij eerst in dit vijfde deel hebben leeren kennen. Ofschoon wij die toen niet wisten, dat de geest eeuwig is hebben wij toch datgene, wat wij (...), dat tot de manhaftigheid en de edelaardigheid behoort, voor het voornaamste gehouden. Derhalve zouden wij, ook al wisten wij dit nu nog niet, diezelfde voorschriften der rede voor het voornaamste houden.

Aanmerking. De gewone overtuiging der menigte schijnt anders te wezen. De meesten toch schijnen te gelooven, dat zij inzooverre vrij zijn, als zij aan hunne lusten mogen gehoorzamen, en inzoover van hun regt afstand doen, als zij gehouden worden volgens het voorschrift der goddelijke wet te leven. De vroomheid dus en de godsdienst en in 't algemeen

aantal woorden: 194

pagina 486 [wiki] - [mt-db]

alles, wat tot den moed wordt teruggebracht, gelooven zij dat lasten zijn, die zij hopen na hunnen dood af te leggen, en den prijs der slavernij, namelijk van de vroomheid en de godsdienst te verkrijgen. En niet alleen door deze hoop maar ook en vooral door de vrees, dat zij na hunnen dood door schrikkelijke straffen zullen getuchtigd worden, worden zij ertoe gebracht, om volgens het voorschrift der goddelijke wet, zoover hunne zwakheid en hun krachtelooze ziel dit meebrengt, te leven; en als deze hoop en vrees niet in de menschen was, maar zij integendeel geloofden, dat de zielen tegelijk met het ligchaam vergingen, en dat voor de ongelukkigen, die door de last der vroomheid uitgeput waren, geen langer leven overbleef, dan zouden zij tot hunnen zin wederkeeren, en alles naar hunnen lust willen schikken, en liever aan de fortuin dan aan zich zelven willen gehoorzamen. Dit schijnt mij niet minder ongerijmd, dan indien iemand daarom, dewijl hij niet gelooft, dat hij zijn ligchaam eeuwig met goede spijs kan voeden, zich liever met vergiften

aantal woorden: 174

pagina 487 [wiki] - [mt-db]

doodaanbrengende dingen wilde verzadigen; of dewijl hij ziet dat zijn geest niet eeuwig of onsterfelijk is, liever krankzinnig wil zijn zonder rede leven: wat zóó ongerijmd is, dat het naauwelijks verdient vermeld te worden.

Stelling XLII. De zaligheid is niet de belooning der deugd, maar de deugd zelve; en zij genieten haar niet, omdat wij de lusten bedwingen, maar integendeel omdat wij haar genieten, daarom kunnen wij de lusten bedwingen.

Bewijs. De zaligheid bestaat in liefde jegens God (volgens stell. 36 van dit deel en de aanm.) en deze liefde ontstaat uit de derde soort van kennis (volgens bijst. stell. 32 van dit deel). Deze liefde moet dus (volgens stell. 59 en 3 deel 3) tot den geest voorzoover hij handelt, teruggebracht worden, en is dus (volgens bep. 8 deel 4) de deugd zelve; hetgeen het eerste was. Naarmate verder de geest deze liefde voor God of deze zaligheid meer geniet, des te meer begrijpt hij (volgens stell. 32 van dit deel), dat is (volgens bijst. stell. 3 van dit deel) des te grootere magt heeft hij over de hartstogten, en (volgens stell. 38 van dit deel) des te minder lijdt hij van de hartstogten, die kwaad zijn. Daardoor

aantal woorden: 199

pagina 488 [wiki] - [mt-db]

dus, dat de geest deze liefde voor God of deze zaligheid geniet, heeft hij de magt om de lusten te bedwingen; en omdat het vermogen van den mensch om de lusten te bedwingen alleen in het verstand gelegen is. Dus geniet niemand de zaligheid, omdat hij de lusten bedwongen heeft, maar de magt om de lusten te bedwingen ontstaat daarentegen uit de zaligheid zelve; w.t.b.w.

Aanmerking. Hiermede heb ik alles, wat ik over het vermogen van den geest op de hartstogten en over de vrijheid van den geest wilde aantoonen, afgehandeld. Hieruit blijkt, hoeveel de wijze vermag, en hoeveel voortreffelijker hij is dan de onwetende, die alleen door den lust gedreven wordt. De onwetende toch wordt, behalve door uitwendige oorzaken, op velerlei wijs geslingerd, en verkrijgt nimmer de ware tevredenheid; daarenboven leeft hij als onbekend met zich zelven, met God en met de dingen, en zoodra hij ophoudt te lijden, houdt hij ook op te zijn: terwijl daarentegen de wijze, voorzoover hij als zoodanig beschouwd wordt, naauwelijks in zijne ziel bewogen wordt; maar van zich en

aantal woorden: 176

pagina 489 [wiki] - [mt-db]

God en de dingen door eene zekere [er.. ge] noodzakelijkheid bewust, nimmer ophoudt te zijn, maar steeds de [war..] tevredenheid van geest bezit. Indien nu de weg, welke ik heb aangetoond [...] dat hiertoe leidt, zeer moeilijk schijnt, hij kan toch gevonden worden.

En zeker moet datgene moeilijk zijn, wat zoo zelden gevonden wordt. Want hoe zou het kunnen gebeuren indien het behoud voor de hand lag en zonder grooten arbeid kon gevonden worden dat het schier door allen werd verwaarloosd? Maar al het voortreffelijke is even moeilijk als zeldzaam.

aantal woorden: 90

pagina Agenda Felix en Sofie [wiki] - [mt-db]

Onderstaand de agenda van het filosofie café van Felix-Meritis. De gegevens uit deze agenda komen vanaf de site van Felix-en-Sofie.

aantal woorden: 20

pagina De Ethica in vogelvlucht [wiki] - [mt-db]

In het volgende artikel wordt door Kees Koopmans nader ingegaan op het hoofdwerk van Spinoza. Van de vijf hoofdstukken van de Ethica wordt in hoofdlijnen de inhoud weergegeven.

aantal woorden: 975

